

**ORDU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ /
THE JOURNAL OF ORDU UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY**

Sayı: 2

MART - 2024

Liberal Yahudiliğin Öncüleri ve Temel Tartışma Konuları

Pioneers of Liberal Judaism and its Main Topics of Discussion

Hilal DİKGÖZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

MSc Student, Ordu University, Institute of Social Sciences

Ordu / Türkiye - **ROR ID:** 04r0hn449

hilaldikgoz28@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-9451-1761

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 7 Aralık / 7 December 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 18 Mart / 16 March 2024

Yayın Tarihi / Published: 30 Mart / 30 March 2024

DOI: 10.5281/zenodo.10889634

Atf / Citation: Dikgöz, Hilal. "Liberal Yahudiliğin Öncüleri ve Temel Tartışma Konuları". *Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Mart / 2024), 95-108. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10889634>

İntihal/Plagiarism: Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. [Hilal DİKGÖZ](#).

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: oduifd@odu.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Liberal Yahudiliğin Öncüleri ve Temel Tartışma Konuları

Öz

Yahudilik eski tarihi dönemlere dayanan bir dindir. Yahudilik sosyal, siyasal, kültürel unsurlardan etkilendiği ve inananlarını bu etki doğrultusunda şekillendirdiği bir gerçekliğe sahiptir. Reform hareketleri de insanlıkla beraber gelişen ve değişen bir harekettir. Reformist yapılanmanın temelinde yatan sebepler, inananları değişime açık hale getirmiştir. Bu sebeplerden bazıları Yahudilerin yaşadıkları coğrafyada Almanlar tarafından kabul görme istekleridir. Aynı zamanda din, dil, ırk ayrımı olmadan yekpare bir toplum olma çabasıdır. Yahudilik dini de inananların buna önderlik etmesiyle beraber 19.yy. itibariyle reformist bir yapılanmaya gitmiştir. Bu çalışmada amaç, Yahudilikte Liberal İlahiyatçılık nedir, nasıl ortaya çıkarılmıştır, ortaya çıkışında kimler öncülük etmiştir ve Liberal Yahudiliğin tartışma alanları nelerdir sorularına cevap aramaktır. Çalışmada Liberal Yahudilik ile ilgili doküman incelemesiyle elde edilen verilerin işlenmesinde deskriptif bir metot kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Liberal Yahudiliğin başlangıç noktasıyla geldiği nokta aynı değildir. Farklı amaçlarla ortaya çıktığı ve sonrasında süreç içerisinde değişimlerle yeni bir akım haline geldiği görülmüştür. Bu çalışmayla birlikte Yahudilik perspektifinden bakıldığında Liberal İlahiyatçılığın, Geleneksel Yahudilik dönemindeki etkisinin azalarak yeni bir ideolojinin ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yahudilik, Liberalizm, Liberal Yahudilik, Liberal Teoloji

Pioneers of Liberal Judaism and its Main Topics of Discussion

Abstract

Judaism is a religion dating back to ancient historical periods. Judaism has been influenced by social, political and cultural elements and has shaped its believers in line with this influence. Reformist movements also develop and change as humanity does. The reasons underlying the Reformist structure have made believers open to change. Some of these reasons are the desire of the Jews to be accepted by the Germans in the regions where they live. At the same time, it is an effort to become a monolithic society without discrimination of religion, language and race. The Judaism has also undergone a reformist restructuring as of the 19th century, in company with its believers leading the way. The aim of this study is to seek answers to the questions of what Liberal Theology in Judaism is, how it emerged, who pioneered its emergence and what are the discussion areas of Liberal Judaism. In the study, a descriptive method was used to process the data obtained through document analysis on Liberal Judaism. According to the results of the research, the starting point of Liberal Judaism and the point it has reached are not the same. It has been seen that it emerged for different purposes and then became a new movement with changes in the process. This study concludes that, from a Jewish perspective, the influence of Liberal Theology in traditional Judaism has diminished a new ideology has emerged.

Keywords: History of Religions, Judaism, Liberalism, Liberal Theology, Liberal Judaism,

Giriş

Yahudilik uzun zamandır var olan, sosyokültürel olarak değişim yaşamış bir dindir. Temel itibariyle çok katı kurallara ve yaşayış biçimine sahiptir. Ancak zamanın değişmesiyle beraber Yahudilik dininde de Geleneksel Yahudiliğin yanında Reformist, Yenilikçi, Modern Yahudilik anlayışları ortaya çıkmıştır. Bunun sebepleri ve sonuçları makalenin ana temellerini oluşturmaktadır. Bunun sebeplerinden bir tanesi de Avrupa'daki Hıristiyan topluluğun kendi dinindeki yeniliklerinden etkilenen Yahudi toplumdur. Yani bu değişim hareketi Yahudilerin kendi coğrafyasında doğan bir durum değildir. Bu Avrupa'da, özellikle Almanya'da yaşayan Yahudiler'in etkilenmesiyle başlamıştır. Zaten Liberal Yahudilik doğum yeri itibariyle Almanya'dır. 18.yy. sonu, 19.yy. başlangıcı itibariyle Almanya'da doğmuş, ardından tüm Avrupa'ya, Amerika'ya yayılmıştır. Reformist Yahudiliğin ortaya çıkmasıyla birlikte köklü değişiklikler olduğu söylenemez, özellikle kadınlar ile ilgili hususlarda sinagog, ayin ve birtakım

ibadetlerde değişiklikler yaşanmıştır.¹ Her bölgede bu gelişimin öncüleri farklıdır. Zaman zaman toplumdan dışlanmış, kimi zaman da toplum tarafından kabul görmüşlerdir. Liberal Yahudiliğin Almanya’da doğup, Amerika’ya yayılmasına bakılacak olursa, Yahudi halkı dinini yaşayış biçiminden dolayı dışarda dışlanmaya maruz kalıyordu, bu dışlanmayı ortadan kaldırmak için Liberal Yahudilik ile birlikte toplumda kabul görüldükleri söylenebilmektedir. Reform Yahudiliğinin Yahudi tarihindeki ilk modernist hareket olduğunu söylemek mümkündür. Bu hareket ile birlikte de Yahudiliğin yeni çağa ayak uydurduğu gösterilmiştir.² Bu çalışma ile birlikte Liberal Yahudiliğin Dinler Tarihi alanındaki etkileri, yapılanması, Yahudilik dinine nasıl bir değişiklik getirmiştir, bu soruların cevapları verilmiş olacaktır.

Genelde Liberal Yahudilik ile ilgili yabancı kaynaklarda bilgiler mevcutken, Türkiye literatürüne bakıldığında zaman zaman bu alandaki çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Ülkemizde bu konuda 2006 yılında Marmara Üniversitesinde "Reformist Yahudilik" isimli yüksek lisans tezi yazılmıştır. Bu tezin haricinde ülkemizde "Toplum, Din ve Kadın" editörlüğünü Prof. Dr. Emine Öztürk’ün yaptığı kitabın bir bölümünde, Yahudilik tarihini anlatan birkaç kitapta konudan bahsedildiğini söylemek mümkündür. Kitaplarda ve makalelerde direkt olarak bu konuya değinilmemiştir, ancak işaret edenler vardır. Bu sebeple alanda var olan boşluktan hareketle Reformist Yahudiliğin Öncüleri ve Temel Tartışma Konuları çalışması hazırlanarak alana katkı sağlamaya çalışılmıştır.

Bu makalenin amacı, Liberal Yahudiliğin ne olduğunu, öncülerini ve Liberal Yahudilik içerisinde gösterilen, bu konuyu ön plana çıkaran temel tartışma alanlarını incelemektir. Makalenin yönteminde, Dinler Tarihinin fenomenolojik araştırma yöntemi kullanılarak Liberal Yahudiliğin temel alanlarına değinilmiştir. Makalenin temel problemi, Liberal Yahudiliğin tartışma alanları içerisinde kadın ile alakalı eşitlik hususudur. Liberal Yahudilik temellerini kadının modern hayattaki değişen yerinden almaktadır. Makale yazılırken bazı sınırlamalar yapılmıştır. Liberal Yahudiliğin en bilinen öncüleri ve temel tartışma alanları sosyal hayat ele alınarak bahsedilmiştir. Makale içerisinde Reformist, Liberal, Modern, Yenilikçi, Aydınlanmacı Yahudilik gibi tabirler kullanılmaktadır. Bu kavramların hepsi temelde aynı şeye işaret etmektedir. Tamamı Reform Yahudiliğini anlatmak için kullanılma olan benzer kavramlardır.

1. Liberal Yahudilik

Yahudilik uzun yıllar boyunca süregelen bir dindir. İnananların yaşam tarzını etkileyen kuvvetli bağları, aşırı inanışları mevcuttur. Bu sebeple değişen dünya düzeni, sosyal, ekonomik, hukuk yapısıyla beraber dinde de bir değişim ve yenilenme istenmiştir. Bununla birlikte karşımıza Liberal, Reformist, Aydınlanmacı Yahudilik çıkmaktadır.³

Liberal Yahudilik, kişinin sosyal hayatındaki ritüellerini, dini inançlarıyla uyumlu hale getirmesi için ortaya çıkan bir yaklaşımdır.⁴ Modernist Yahudilik düşüncesi Avrupa’dan esinlenilerek ortaya çıkarılmıştır. Avrupa tarihinde Yahudi halkı genelde eziyet, baskı, zulüm ve problemlerle karşılaşmışlardır. Bu sebeple de söylenildiği gibi Avrupa’da ortaya çıkan bu Liberal-

¹ Andrea Dara Cooper, "Gender and Modern Jewish Thought", *Jewish Studies*, kitap editörü Andrea Dara Cooper (Oxford University Press, 2021).

² Solomon B. Freehof, "Reform Judaism in America", *The Jewish Quarterly Review* 45/4 (Nisan 1955), 350.

³ Mahmut Salihoglu, "Isaac Mayer Wise: Amerika Reform Yahudiliğinin Kurucusu", (2015), 168.

⁴ Dana Evan Kaplan, *The New Reform Judaism: Challenges and Reflections* (Lincoln (Neb.): University of Nebraska Press The Jewish Publication Society, 2013).

Modernist düşünce Yahudilerin de bu durumunu oldukça değiştirmiştir.⁵ Başlangıçta Batı Aydınlanmasına uyum sağlayarak, onların akıl, eleştiri, ahlak gibi temelleri esas alınırken sonrasında Yahudi toplumu kendine ait bir modernleşme şekli bulmuştur. Bunun da Alman Yahudi Moses Mendelshon (1729-1786) aracılığıyla Almanya temelli bir modernleşme olduğu söylenebilir.⁶ Modern Yahudiler ile geleneksel Yahudiler arasında dış görüntüde de değişiklikler mevcuttur. Yahudiler modernleştikten sonra kılık, kıyafet konusunda kendilerini değiştirmişlerdir. Çünkü bilindiği üzere Yahudilik katı kurallara sahip bir inançtır. Yeme, içme, giyim, kuşam, ibadetlere kadar dinin yükümlülükleri vardır. Ancak modernleşme ile beraber bu durum oldukça değişmiştir.

Liberal Yahudilik⁷, 18.yy. sonları 19.yy. başlarında Almanya’da doğmuştur. Kısa sürede neredeyse Avrupa ülkelerinin çoğuna yayılmıştır.⁸ Almanya’da doğmuş, ancak gelişimini Amerika’da tamamlamıştır.⁹ Reformist Yahudiliğin ortaya çıkış amacı, Yahudiler için kendi dinlerini Modern çağa uydurarak daha cazip bir hale getirmektir.¹⁰ Reformist Yahudilik Yahudilere eşitlik ve özgürlük hakkı tanımıştır.¹¹ Reform Yahudiliği anlayışına göre, Yahudiliğin temellerini oluşturan Mesih inancı gibi temelleri yıkarak, tamamen salt bir Yahudilik (Tüm manevi unsurlarından arındırılmış Yahudilik) ortaya sunulmuştur. Buna da Liberal, Modern Yahudilik gibi bir isimlendirme de bulunmuşlardır.¹²

Modern Yahudilikte ön plana çıkan bazı isimler vardır. Bunlardan biri olan Samuel Holdheim’e¹³ (1806-1860) göre, yaşadıkları ülkenin vatandaşı olan Yahudiler için, siyasi unsurlardan ziyade, din ve inancı daha ön planda olmalıdır. Başlangıçta Holdheim için siyasi ve ulusal gelenek bağlayıcılığını kaybetmişken zamanla dini geleneğinde bağlayıcı olma durumunu kaybedeceğini söylemektedir. Örneğin, Şabatta Kurban kesme eylemi modern dönemde yalnızca bir vatandaşlık görevi olarak görülmektedir. Aynı zamanda erkek çocuklarının da modern dönemde artık "Sünnet olmalarına gerek yoktur." gibi bir ifade de kullanılmaktadır.¹⁴

Reformist Yahudiliğin başlangıç noktası Almanya olsa da, zaman geçtikçe Avrupa’nın diğer ülkelerine de yayılmıştır. 1840lı yıllarda İngiltere’de yaşayan Yahudiler, geleneksel Yahudi inancını kabul etmediğini beyan etmişlerdir. Hatta bununla kalmayıp, yeniliklerini yaşayacakları bir Sinagog kurmuşlardır. Reformist Yahudilerin kadınlarla ilgili pek çok uygulamayı değiştirdikleri söylenebilir. Örneğin, kadınların dua ederlerken başlarını örtme dini kuralını

⁵ Seda Özmen, "Moses Mendelssohn ve Yahudi Modernizasyonu" 3/3 (2014), 221.

⁶ Seda Özmen, "Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı", (2018), 85.

⁷ Bkz. Liberal Yahudilik, 19.yy. civarlarında Almanya’da ortaya çıkmış olan, liberal karakterli reformist Yahudiler tarafından oluşturulmuş olan yenilik hareketidir. Salime Leyla Gürkan, "Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları" 5/2 (2008).

⁸ Özmen, "Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı", 82.

⁹ Salihoğlu, "Isaac Mayer Wise: Amerika Reform Yahudiliğinin Kurucusu", 167.

¹⁰ Prof. Dr. Emine Öztürk, *Toplum, Din ve Kadın* (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 40.

¹¹ Gürkan, "Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları", 2008, 155.

¹² Özmen, "Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı", 82.

¹³ Bkz. Samuel Holdheim 1806-1860 tarihleri arasında Alman, Yahudi hahamdır. Reformist Yahudiliğin en aşırı, katı liderlerinden biridir. Immanuel H. Ritter, "Samuel Holdheim: The Jewish Reformer", *The Jewish Quarterly Review* 1/3 (1889), 202-215.

¹⁴ Özmen, "Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı", 85.

kaldırarak, onlara Sinagogda ibadet etmenin önünü açmışlardır. Aynı zamanda Şofar¹⁵ üflemek gibi uygulamalara da gerek olmadığını söylerler. 1840'lı yıllarda Almanya'daki Yenilikçi Yahudiler'in, bir dua kitabı yayımladığı bilinmektedir. ¹⁶ Reformist Yahudilik, modern çağda dini anlamda yenilikler yapmak için ortaya çıkarılan bir harekettir. ¹⁷

Avrupa'da Yenilikçi Yahudilik için yeni bir akım doğmuştur. Bu akıma "Haskala" (Yahudi Aydınlanması) adı verilir. Bu akım Batı Avrupa'da ortaya çıkmış olan bir yenilik hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Yahudiler arasında modern Avrupa kültürü ile kendi kültürlerinin karması niteliğinde ortaya çıkmıştır. ¹⁸ Haskala Almanya'da başlayan ve sonrasında da diğer bölgelere yayılmış bir sosyal harekettir. Bu kavram liberalizm, yenilik gibi kelimelerle eş anlamlı şekilde kullanılmıştır. Yahudi aydınlanmasının en popüler olanı Berlin Haskalası'dır. ¹⁹ Bu sosyal hareketin temel amacı, Yahudilerin yaşadıkları toplumlarla beraber bir bütün haline gelmeleri vardır. Bununla birlikte kültürlerin evrenselliği ön plana çıkarılarak, din, dil, ırk gibi ayrımlardan uzaklaşmıştır. Liberal Yahudiliğin öncülerinden biri olan Moses Mendelssohn'ın yazılarında bahsederken "Biz Almanlar" ifadesini kullandığı görülmektedir, bu noktada birçok filozof kendini "Alman" olarak tanımlamıştır. Örneğin Berr Isaac Berr gibi. ²⁰ Haskala hareketinin ortaya çıkışından sonra Avrupa Yahudileri için siyasi ve sosyal bir özgürlük döneminin başladığını söylemek mümkündür. ²¹ Bu sebeple 19.yy. ortaya çıkan Yahudi Yenilik Hareketi, Yahudilik tarihi için oldukça önemli bir devrim yaratmıştır. Modern Yahudilik döneminin de buradan esinlendiği söylenebilir.

Modern Yahudilik süreç olarak bakıldığında 18.yy. sonu, 19.yy. başlarında ortaya çıkmış olan bir Yahudi yenilenme hareketidir. Bu akım sayesinde Yahudiliğin temellerinde ciddi değişimler olmuştur. Başlangıçta bu akımın izleri, yıllar geçtikçe Yahudilik dininin temellerini etkileyen bir hal almıştır. Bunun en bariz örneği Liberal Yahudiliğinin LGBT eşitliğinin savunucusu olmasıdır. Yahudiler için dini kurallar artık uyulmak zorunda olunmayan, esnetilmiş bir hale bürünmüştür. ²²

Liberal Yahudilik günümüzde oldukça popüler bir hal almıştır. Almanya, Avrupa'nın tamamı ve tüm dünyaya yayıldığı söylenebilir. Bu konuda aynı fikirde olan insanların birlik olarak kurduğu "Liberal Judaism"²³ web sitesi Yahudileri bir araya getirmektedir. ²⁴

Liberal Yahudilik düşüncesinde özellikle kadınlar ile ilgili fikirlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Çünkü Geleneksel Yahudilik yukarıda da bahsedildiği üzere kadınların ibadetleri ve sosyal yaşamlarıyla ilgili katı kurallara sahiptir. Yahudilik'te kadın ikinci plandadır, tüm

¹⁵ Bkz. Şofar, Koç veya keçiboynuzundan yapılmış boruya Şofar denir. Roş Aşana ve Yom Kipur bayramlarında çaldıkları bilinir. "Şofar - Sevivon" (Erişim 15 Ekim 2023).

¹⁶ Özmen, "Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı", 86.

¹⁷ Özmen, "Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı", 98.

¹⁸ Ali Osman Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala" 7/1 (2010), 33.

¹⁹ Bkz. Berlin Haskalası (1756-1804) Isaac Abraham Euchel'in öncülünde Avrupa'daki Yahudi toplumlarının gelişimlerini sağlamıştır. Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", 36.

²⁰ Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", 37.

²¹ Salime Leyla Gürkan, *Ana Hatlarıyla Yahudilik* (İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2012), 56.

²² Özmen, "Moses Mendelssohn ve Yahudi Modernizasyonu", 223.

²³ <https://www.liberaljudaism.org/>

²⁴ "Contact", *Liberal Judaism* (Erişim 28 Aralık 2023).

sosyal, dini, siyasi hayatı boyunca erkeğin arkasındadır.²⁵ Liberal Yahudilikte Sinagog'ta ibadet eden kadınlar, katı kurallarından dolayı Geleneksel Yahudilik ile ilgili ilişkilerini kesmişlerdir. Böylelikle de kurallar Yahudilik dininin arasında bir ikiliğe sebep olmuştur. Geleneksel görüş ile Liberal görüş farklılıkları doğmuştur. Buna göre Liberal Yahudilikte kadınlar Tora'yı okuyabilir, Bat Mitzva²⁶, dua törenleri gibi ritüelleri gerçekleştirebiliyorlardı.²⁷

Reformist Yahudilik Almanya'da doğarak, Amerika ve diğer tüm Avrupa ülkelerinde gelişim göstermiştir.²⁸ Bu gelişimde katkısı olan isimler kimlerdir? Reform Yahudiliğini yürüten ve halka duyuran öncüleri kimlerdir?

2. Liberal Yahudiliğin Öncüleri

2.1. Abraham Geiger (1810-1874)

Abraham Geiger, Ortodoks Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Almanya'nın Frankfurt şehrinde doğduğu bilinmektedir. Geiger ilk dini eğitimini ailesinden, öğretmen olan babasından almıştır. Buradan da hareketle daha çok küçük yaşlardayken Ortodoks bir Yahudi olarak yetiştirilmiştir. Çocukluk dönemlerindeyken babasını kaybetmesiyle birlikte Geiger'ın Yahudilik ile alakalı kopmaları başlamıştır. Genç delikanlı olduğu çağlarında birtakım eserler kaleme alarak, tenkidini geliştirdiğini söylemek mümkündür. On yedi yaşlarındayken yazdığı Mişna eserinde, Mişna ile Talmud arasındaki farklardan yola çıkmıştır. Bu da ilerleyen süreçlerde Liberal Yahudilik anlayışının temellerini oluşturacaktır.²⁹

Yahudi modernleşmesi düşüncesinin ilk fikir babası ve hahamdır.³⁰ Geiger, modern sosyal bilimci, felsefecidir. Kitabı Mukaddese dair tarihsel eleştiriler getirerek Sinagoglarda İbranice ibadet etmeye gerek olmadığını, Almanca dua edilmesi gerektiğini söylemiştir. Şu anda da Amerika'da bulunan Yahudiler arasında en yaygın olan akım Reform Yahudiliğidir. Abraham Geiger, babası tarafından Geleneksel Yahudi olarak yetiştirilmiştir. Gençlik çağlarında babasını kaybettikten sonra Yahudilik ile ilgili görüşleri değişerek yeni bir bakış açısına sahip olmuştur. Yetişkinlik döneminde ise Yahudi modernleşmesine öncülük ederek onun kurucularından biri olmuştur.³¹

Geiger'ın amacı Reformist Yahudilik olarak yeni bir topluluk kurmak değildi. Esas hedefi Yahudiliğin bir anlamda yenilenmesini sağlamaktı. Liberal Yahudilikle ilgili Geiger'ın kendi eserleri vardır. 1870'li yıllarda Abraham Geiger, Rabbi olarak Yahudi cemaatine tayin edilmiştir. Sonrasında da kendisi gibi liberal rabbiler yetiştirme görevi üstlenmiştir. Bu süreçte aynı zamanda akademik anlamda Yahudilik Profesörü unvanı da kazanmıştır. Geiger, Tevrat'ın vahiy unsuru olmasını sorguladığı için, Koşer (Yahudiliğe göre yenilmesi ve kullanılmasında dinen sakınca olmayan ürünler) ve sünnet gibi dinin olmazsa olmazı olarak görülen kuralların uygulanma

²⁵ Ameneh Baser, "Semavi Dinlerde (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet ve Saygının Karşılaştırılması Hakkında Araştırma", (2014), 123.

²⁶ Bkz. Bat Mitzva, Yahudilikte dini sorumlukların getirildiği çağa Mitzva denilmektedir. Bat Mitzva, kız çocuğunun sorumluluk çağına verilen isimdir. Hamide Erdağ, *Yahudilikte Dini Sorumluluk Çağı: Bar Mitzva ve Bat Mitzva* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2022), 44.

²⁷ "Fransa'da Kadın Hakları ve Liberal Yahudilik", çev. Ramazan Adibelli, *Ankara*, (2012), 613.

²⁸ Özmen, "Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı", 82.

²⁹ "Geiger Abraham", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Haziran 2023).

³⁰ Özmen, "Moses Mendelssohn ve Yahudi Modernizasyonu", 221.

³¹ Özmen, "Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı", 85.

zorunluluğunu kaldırmıştır. Burada önemli olan nokta kuralların uygulamadan tamamen kaldırılmamasıdır.³² Abraham Geiger açısından, Geleneksel Yahudilikten farklı olarak Liberal Yahudilikte daha yumuşak bir geçiş sağlanmıştır. Ancak bu köklü değil, konjonktürel bir değişimdir.

2.2. Moses Mendelsohn (1729-1786)

Moses Mendelsohn, Geleneksel Yahudi bir ailede dünyaya gelmiştir. Ailesinin yoksulluğu sebebiyle küçük yaşlarda iyi bir eğitim alamayan Mendelsohn, on dört yaşlarında Berlin'e giderek felsefe, dil ve bilim ile ilgili eğitimler almaya başlamıştır. Yıllar içerisinde kendini geliştirerek felsefe alanında çıkardığı eserler sayesinde Hıristiyan Avrupa'sında saygınlık ve değer kazanan nadir Yahudilerden biri olmuştur.³³

Moses Mendelsohn, Yahudi Emansipasyonu'nun (Yahudi Özgürleşmesi) lideri olan bir Alman Yahudi'dir.³⁴ Yahudi modernleşmesinin felsefi fikir babası da Moses Mendelsohn'dur. Moses Mendelsohn, Yahudiliği modern bir hale getirmeyi savunan reformları ortaya çıkararak bu harekete öncülük eden isimlerden bir tanesidir. Mendelsohn Aydınlanma Hareketiyle paydaş bir Yahudilik fikri ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda onun hayatında, bir Yahudi'nin Avrupa tarafından nasıl kabul edildiğini görmek mümkündür. 1783'te "Yahudilik nedir?" sorusuna cevap aradığı "Jerusalem" adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitap Yahudiliğin grameri olarak da tanımlanmaktadır. Bu eseri akıl ile çelişmeyen bir Yahudilik düzenini anlatmaktadır.³⁵ Aslen bir Alman olan Mendelsohn'un girişimleriyle Reformist Yahudilik, Alman merkezli bir Reformist perspektifin temelini oluşturmuştur.³⁶

Moses Mendelsohn 1783'te yazdığı söz konusu eserinde Aydınlanmacı Yahudiliğin inanç esaslarını ortaya koymuştur. Bu sebeple Liberal Yahudilik için Mendelsohn'un Jerusalem eseri çok önemlidir. Bu eserin ilk bölümünde Yahudiliğin din ve devlet anlayışını açıklamıştır.³⁷ Mendelsohn Jerusalem eserinde, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin farklarından bahseder. Ona göre Yahudilik tam tabiriyle "vahyedilmiş bir din-doktrin" değil, "vahyedilmiş yasa"dır. Aynı zamanda eserinin devamında da doktrin ve yasa arasındaki farkların ne olduğunu anlatmaktadır. Ona göre Tanrı insanlara Sina Dağındaki vaazında insanlara uymak zorunda olduklarını değil, yalnızca uymaları gerekli olan yasaları vermiştir.³⁸

2.3. Samuel Holdheim (1806-1860)

Samuel Holdheim, katı Ortodoks bir ailede dünyaya gelmiştir. Gençliğini Kemper'de geçirdiği bilinmektedir. Burada yaşadığı sürede de özellikle Talmud çalışmalarına yoğunlaşan Holdheim, eleştirel bir bakış açısıyla incelemelerine ve çalışmalarına devam etmiştir. Gençlik yıllarında yazdığı ve araştırdığı eserler ilerleyen dönemlerde Modern Yahudilik ile ilgili çalışmalarına öncülük edecektir.³⁹

³² "Geiger Abraham".

³³ Özmen, "Moses Mendelssohn ve Yahudi Modernizasyonu".

³⁴ "Yahudilikte Aydınlanma Döneminin Lideri: Moses Mendelssohn-1", *Şalom Gazetesi* (Erişim 05 Haziran 2023).

³⁵ Özmen, "Moses Mendelssohn ve Yahudi Modernizasyonu", 221.

³⁶ Özmen, "Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı", 85.

³⁷ Özmen, "Moses Mendelssohn ve Yahudi Modernizasyonu", 226.

³⁸ Özmen, "Moses Mendelssohn ve Yahudi Modernizasyonu", 228.

³⁹ Ritter, "Samuel Holdheim", 202.

Samuel Holdheim Reformist Yahudilik fikrinin en aşırı, katı liderlerinden biridir. Kökeni itibariyle Alman olan bir hahamdır. Alman olması sebebiyle de başlangıçta Yahudi halk tarafından önyargılı bir tutum ile karşılamıştır. Holdheim katı gelenekçi bir aileden gelmektedir. Bu sebeple hahamlığa önceden beridir hazır ve vakıftır. Holdheim diğer öncülere nazaran biraz daha siyasi tarafla bağlantılı olan bir isimdir. Bu noktada onun amacı, yapılanlarda değişiklik göstermektir. Holdheim bir dönem Frankfurt'ta hahamlık yapmıştır, bu görevdeyken de ona sorulan sorulara Halakha'dan⁴⁰ yanıtlar vermiştir.⁴¹

Reformist Yahudiliğin öncülerinden olan Geiger ve Holdheim daha benzer fikirlere sahiptir. Bu noktada Rabbiler iki gruba ayrılmışlardır, bir grup geleneksel dini tutumlara devam edilmesi gerektiğini savunurken, bir diğer grubun liderliğinde ise Abraham Geiger ve Samuel Holdheim gelmektedir. Onlar ise dinde bir yenilenmeye gidilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu yenilenmeye de "Reform Yahudiliği" ismini vermişlerdir. Ancak Geiger ve Holdheim'de arasında farklar vardır. Geiger daha ziyade kademeli bir yenilenmeyi desteklerken, Holdheim dini uygulamalarda daha keskin değişiklikler olması gerektiğini söylemektedir.⁴²

1840'lı yılların başında Abraham Geiger ile Samuel Holdheim'de Yahudi dininin modern kurallar ışığında esnetilmesini savunmuştur. Bunların başında da Sünnet olmanın ve Şabat kurallarının bazılarının gerek olmadığını öne sürmüşlerdir.⁴³

Liberal Yahudiliğin başlıca öncüleri Abraham Geiger, Moses Mendelsohn, Samuel Holdheim'i incelendikten sonraki bölümde Yahudilik içerisinde bir tür liberal ilahiyat anlayışını üretmeyi amaçlayan ilahiyatçıları motive eden şey ne olduğu, neden dinin daha liberal bir yorumuna yönelmeyi tercih ettikleri ve bu motivasyonda Liberal Yahudilerin temel tartışma alanları neler olduğu incelenmiştir.

3. Liberal Yahudiliğin Temel Tartışma Alanları

Reformist Yahudiler, dinin artık modern yaşam içerisinde onları kilitleyen bir şeye dönüştüğünü söylemektedirler. O yüzden de bir revizyona gidilmesi gerektiği fikriyle yola çıkmışlardır. Liberal Yahudiliği doğuran temel sebebin bu olduğu söylenebilir. Bu motivasyonla da şu konularda revizyonlar-gelişimler ortaya çıkmıştır:

- a. Dogmalar/İnançlar
- b. İbadetler
- c. Günlük Hayattaki Bazı Uygulamalar

Bu konular doğrultusunda da temel amaç, modern birey kavramının referans alınmasıdır. Bu referanstan hareketle kadın, erkek arasındaki eşitliğin bütünüyle ortadan kaldırılarak, dinin kadın-erkek eşitliği üzerine yeniden okunmaya çalışılması mevcuttur. Ancak bunları yaparken de gelenekle bağlarını sürekli diri tutmak zorundadırlar. Bunun da sebebi ortaya attıkları iddiaları ana akım dine uygun, meşru bir zemine oturtmak zorundalardı. Bu da merkezi olarak kutsal kitap

⁴⁰ Bkz. Halakha, Yahudi yasa sistemini tanımlayan, sözlü ve yazılı aktarılan emir ve nehiyleri kapsayan genel bir dini hukuk kavramıdır. "Samiriler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Aralık 2023).

⁴¹ Ritter, "Samuel Holdheim".

⁴² Salihoğlu, "Isaac Mayer Wise: Amerika Reform Yahudiliğinin Kurucusu", 169.

⁴³ Gürkan, "Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları", 2008, 156.

üzerinden olmuştur. O yüzden Yahudilikte Liberal İlahiyatçıların genellikle Kitab-ı Mukaddes merkezli olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁴

Reformist Yahudilikte kasıt, modern yaşamın sunduğu bütün olanakları geleneksel dini anlayışın modern yaşamın getirileriyle, yeniden yorumlanarak, alternatif bir din anlayışı üretmektir. Bu anlayış kadınların ibadete liderlik yapıp yapmayacakları, erkeklerin Yahudi olmayan biriyle evlenip evlenmeyecekleri, erkeklerin kipa takmak zorunda olup olmadıkları, Kutsal kitabın bütünüyle Tanrı kelamı olup olmadığı, kadından haham olup olamayacağı, kadından peygamber olup olmadığı ve kadınların Sinagoglarda ibadete katılıp katılamayacağı gibi birçok soruyu beraberinde getirmiştir.

1846 yılında düzenlenen Breslau Konferansında alınan karara göre, kadın ve erkekler sosyal, siyasal tüm alanlarda eşit haklara sahiptir. Aynı zamanda Amerikalı Yahudi Isaac Mayer Wise tarafından Hebrew Union College, Reform İlahiyat Fakültesi kurulmuştur.⁴⁵ Modern Yahudiliğin sosyal hayatta aktif olmasıyla birlikte Yahudi kadınları seküler üniversitelerde öğrenci olmaya başlamışlardır. Yahudi metinlerine ulaşarak, okumaya ve okutmaya başladıklarını söylemek mümkündür.⁴⁶

Modern Yahudilikte kadının liderlik rollerine bakılacak olursa, modernistler kendilerine kurdukları sinagoglarda ibadet etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte 1930lu yıllarda Almanya’da Regina Jones isimli kadının hahamlığı resmen ilan edilmiştir ve ilk kadın haham olarak tarihe geçmiştir. Sonrasında Holokost’un baş göstermesiyle Almanya’nın tek kadın lideri Regina Jones Nazi Kampında öldürülmüştür.⁴⁷ Burada önemli olan husus kadından da haham (dini lider) olabileceğini göstererek, bunu da kutsal kitaba dayandırmışlardır. 1970li yıllarda Amerika’da Sally Priesand haham olarak kabul edilmiştir. Regina Jones’tan sonra resmi olarak görevlendirilen ikinci kadın hahamdır. Aynı zamanda da ilk kadın "kantor" olarak seçilmiştir.⁴⁸ Kantor diğer adıyla hazzan Yahudilik’te duaları yöneten, eşlik eden müzisyen din görevlisidir.

Haskala (Aydınlanma) Hareketi ortaya çıktıktan sonra aydınlanmacı yazarlar eğitim alanında da rasyonel olunması gerektiğini savunmuşlardır. Hatta bununla ilgili var olan okullarda müfredatlarda değişiklikler yapılırken, bu yeni müfredata uygun okullar açılmıştır. Bu kurumlarda dini ve ahlaki eğitime ek olarak eğitim dili Almanya seçilmiştir. Böylelikle modern Yahudi çocukları önce Almanca öğrenecek, İbranice eğitimi sonra alacaklardı. Bu noktada modern Yahudilerde Talmud eğitimi biraz daha arkaya itilmiştir. Hatta bu konuda Modern İbrani literatürünün mimarı ve Haskala’nın yorumlayıcısı olarak kabul edilen Naftali Herts Wessely (1725-1805) "Yahudi çocuklarının tamamı Talmud âlimi olmak için dünyaya gelmemiştir." diyerek müfredattaki bu değişikliklerini açıklamıştır.⁴⁹ Haskala (Aydınlanma) Hareketi, Reformist Yahudiliğin temellerini oluşturmuştur. Abraham Geiger, Zacharias Frankel gibi

⁴⁴ Asim Duran, “Modern Kitab-ı Mukaddes Eleştirisinin Erken Dönem Habercisi Olarak Marcion: Harnack Sonrası Araştırmalar Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Eskiye* 41 (20 Eylül 2020), 461-489.

⁴⁵ Özlem Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)* (Ankara Üniversitesi, 2010), 30.

⁴⁶ Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*, 29.

⁴⁷ Erdağ, *Yahudilikte Dini Sorumluluk Çağı: Bar Mitzva ve Bat Mitzva*.

⁴⁸ Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*, 30.

⁴⁹ Ali Osman Kurt, “Yahudi Modernleşmesinin Ayak Sesleri: Haskala Hareketi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 17 (2010), 107.

isimlerde bu harekete öncülük ederek, Reformist Yahudilikte ön plana çıkan isimlerden bazılarıdır.⁵⁰

Yahudi dininin modern bilimler ışığında yeniden incelenmesini savunan bazı radikal rabbiler şu şekilde yenilikler geliştirmiştir. Onlara göre Talmud otorite olma özelliğinden çıkmıştır. Aynı zamanda Yahudiliğin yine en önemli kurallardan biri olan Şabat kurallarının çoğu terk edilmiştir ve erkekler için sünnet olmak zorunluluktan çıkartılmıştır. Kadınlarla ilgili eşit olmayan, olumsuz ifadelerin yer aldığı dua kitapları değiştirilerek, yeni dua kitapları yazılmıştır.⁵¹

Aynı zamanda Reformist Yahudiler kipayı da istedikleri zaman takabilecekları bilinmektedir. Hatta Reformist Yahudiler ibadetleri esnasında hangi ülkede yaşıyorlarsa, o ülkenin ana dilini ibadetlerinde kullanmışlardır. Yani onlar için dinin bir dili yoktur, hangi dilde yaparlarsa o dilde kabul olur.⁵²

1970li yıllar itibarıyla Reformist Sinagoglarda karma bir oturma düzeni sağlanmıştır. Kadınlarda "Minyan" törenlerine katılmaya başlamışlardır. Reformist düzenlemeden sonra kadınlar da sosyal, kültürel, dini hayatın içine neredeyse tamamen dâhil edilmiştir denebilir.⁵³ Uygulamalardan da görüldüğü üzere modern dönem Yahudileri kadın-erkek eşitliği konusunda oldukça rahat davranmışlardır. Geleneksel Yahudilikte kutsal kitaptan yola çıkılarak kadının erkek için yaratıldığına, erkek ile asla eşit olamayacağına inanılmaktadır. Ancak Liberal Yahudiler bu temeli kökünden değiştirerek, Kutsal Kitaptaki Yaratılış kıssasını öne sürerler. Yaratılış kıssasından hareketle de kadın ve erkeğin aynı anda yaratıldığını bu sebeple de eşit olduklarını savunurlar.⁵⁴ Böylece yeni dini ritüeller üretmektedirler. Erkek çocuğu için düzenlenen bar mitzvah törenlerine ek olarak şimdilerde kız çocukları için de bat mitzvah törenleri yapılmaya başlanmıştır.⁵⁵ Bu törenlerin yapılmasının asıl sebebi kadınların dinde söz sahibi olmasıdır. 19. yy. sonlarında kız çocuklarının reşit olmaları şerefine bat mitzvah törenleri yapılmıştır.⁵⁶

Bat mitzvah törenlerinin dışında yukarıda da bahsedildiği gibi kız ve erkekler için ayrı olmak üzere okullar kurulmuş ve bu okullarda temel dini bilgiler, sanat gibi dersler verilmeye başlanmıştır. İlk okul 1798 yılında Hamburg'da kurulmuştur, bu alanda kurulan ikinci okul 1810 yılındadır. Yine aynı şekilde sırasıyla Polonya, Almanya, Berlin, Danimarka'da da kızlar için okullar yapılmaya başlanmıştır. 1815 yıllarında Israel Jacobson, Berlin'de bulunan evinin bir bölümünü sinagog olarak, ibadete ayırmıştır. Sonrasında Prusya kralının endişeleri dolayısıyla kapatılan sinagog ilerleyen yıllarda yeniden aktif edilmiştir. 1817 yıllarında yeniden izin verilmesiyle Almanca ibadete birkaç yıl aradan sonra yeniden başladığını söylemek mümkündür. Hatta Berlin'de evinin bir bölümünü sinagog olarak bağışlayan Yahudi zengini Jacob Herz Beer'ın evinde öğretmenlik yapan iki genç kıza resmi olarak konfirmasyon (kuvvetlendirme) töreni düzenlenmiştir. Bilinen ilk törenin 1817 yıllarında olduğu söylenebilir. Bundan sonraki süreçlerde de Avrupa ve genelinde konfirmasyon törenleri yapılmaya

⁵⁰ Kurt, "Yahudi Modernleşmesinin Ayak Sesleri: Haskala Hareketi", 109.

⁵¹ Salime Leyla Gürkan, "Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları", *Milal ve Nihal* 5/2 (Ağustos 2008), 156.

⁵² Hatice Tiryaki, *Reformist Yahudilik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006), 69.

⁵³ Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*, 30.

⁵⁴ *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2013), Yar.2:21-24.

⁵⁵ Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*, 31.

⁵⁶ Erdağ, *Yahudilikte Dini Sorumluluk Çağı: Bar Mitzva ve Bat Mitzva*, 49.

başlanmıştır. Rabbi Adolf Jellinek tarafından yapılan bir konfirmasyon duası esnasında, bat mitzvah ile benzer ifadeler kullandığı görülmüştür. Buradan da bat mitzvah'ın Talmud'un emrini yerine getiren kadın olduğu şeklinde arasında bir bağ kurulmuştur. Resmi olarak bat mitzvah töreni şeklinde adlandırılarak yapılan ilk örnek Rabbi Modercai Kaplan tarafından kızına yaptığı törendir.⁵⁷

Sonuç

Makale içerisinde Liberal Yahudilik, Liberal Yahudiliğin öncüleri ve tartışma konularından bahsedilmiştir. Liberal Yahudilik, kişinin sosyal hayatındaki ritüellerini, dini inançlarıyla uyumlu hale getirmesi için ortaya çıkan bir yaklaşımdır.⁵⁸ Bu tanıtımdan hareketle Liberal Yahudiliğin temel anlayışı geleneksel Yahudiliği, modern bir hale getirerek kişinin dinini, hayatına göre kolaylaştırmak olarak adlandırabiliriz.

Geleneksel Yahudi inancı çok eski kültürel kodlara dayanan bir dindir. Geleneksel Yahudiliğin bu kadar ön plana çıkararak değişmesine sebep olan unsurlardan en önemlisi onun inanan tüm insanların yaşam tarzını etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Yahudi dini, inanan bir Yahudi'nin doğumundan itibaren neredeyse bir gününü planlayacak kadar keskin hatlara sahiptir. Bu din aslında diğer dinlere nazaran daha kendi içinde, az kişiye sahiptir.

Liberal Yahudilik de Alman coğrafyada Hıristiyanlığın etkisiyle ortaya çıkmıştır. Çoğunluğu Hıristiyan halkın oluşturduğu yerde, azınlıkta kalan Yahudi halk kendi içinde yozlaşmıştır. Ancak buradaki önemli husus dinlerini bırakmamışlar, kendi dinleri içerisinde yenilenmeye gitmişlerdir. Bu yenilenme hareketi Yahudilik dinini tabiri caizse temellerinden oldukça sarsmıştır. Çünkü yukarıda bahsedildiği gibi bu inanç kişinin neredeyse bir gününü düzenleyecek, ne yediğine, içtiğine kadar müdahale edecek bir sistemdir. İbadetlerdeki kapalılık, hususi olarak kadının daha geri planda tutulması gibi başlıca kurallar esnetilerek ilerletilmiştir.

Liberal Yahudiliğin Almanya'da doğuşundan, Avrupa'nın tamamına yayılması ve sonrasındaki süreçte ön plana çıkarılan isimler mevcuttur. Makalede Liberal Yahudiliğin öncüleri olarak Abraham Geiger, Moses Mendelsohn ve Samuel Holdheim'den bahsedilmiştir. Bu isimlerinde Liberal Yahudilik hususunda ciddi çalışmaları olmuştur. Birçoğunun ortak özelliği ailelerinin Geleneksel Yahudi olmalarıdır. İçinde buldukları halk tarafından başta ciddiye alınmayan ama sonrasında çok ciddi kitlelere sahip olan hahamlardır. Özellikle Abraham Geiger, Yahudi modernleşmesinin ilk fikir babasıdır. Mendelsohn ise felsefi açıdan inceleyen kişidir.

Liberal Yahudilikte felsefi açıdan fikirleriyle ön plana çıkan Moses Mendelshon, Aydınlanma fikirleriyle uygun bir şekilde Yahudi toplumunda modernleşme ve entegrasyonu topluma teşvik etmiştir. Liberal Yahudilikle ilgili temel düşüncelerinden biri de Yahudi yasasının değişime açık olup, zamanla evrilebilmesidir şeklinde savunduğu bilinmektedir. Mendelsohn'un düşünceleri, Liberal Yahudilik akımının temellerini oluşturmuştur ve Yahudi toplumunda modernleşme sürecinin de hareketliliği sağlanmıştır.⁵⁹

Makalede Liberal Yahudiliğin temel tartışma alanlarına da değinilmiştir. Kadın Yahudilik dininin ana erkil olması hasebiyle çok farklı bir yerde tutulmaktadır. Geleneksel ve Modern hayatta bu yer tam zıt yönde değiştirilmiştir. Kadınlarında dini lider olabileceği, erkekler ile eşit haklara sahip olacağı, toplumsal cinsiyet eşitliği savunulmaktadır. Hatta bunu çok daha aşırı bir

⁵⁷ Erdağ, *Yahudilikte Dini Sorumluluk Çağı: Bar Mitzva ve Bat Mitzva*, 50.

⁵⁸ Kaplan, *The New Reform Judaism*.

⁵⁹ Özmen, "Moses Mendelsohn ve Yahudi Modernizasyonu".

boyuta taşıyarak günümüz Liberal Yahudileri LGBT diye tabir edilen cinsel sapkınlığa ulaşmış kişileri de son derece desteklemektedirler. Modern birey kavramı onlar için cinsiyetlerin neredeyse ortadan kaldırılmasına varacak aşırı boyuta ulaşma yolunda ilerlemektedir. Beraberinde modern sinagoglarda karma yapılan dini ritüellerle beraber Liberal Yahudilik öne çıkmaktadır. Böylece Liberal Yahudilik 19.yy. itibariyle Geleneksel Yahudilikten temelleri itibariyle ayrılmış olarak ve her geçen gün yenilenerek ilerlemektedir.

Liberal Yahudi düşünürleri katı Ortodoks Yahudiliğin dışı kapalılığını belli ölçüde esnetmiştir gibi. Liberal Yahudi fikir adamlarının görüşlerinden de söz edinilebilir.

Kaynakça

- Allouche-Benayoun, Joelle. “Fransa’da Kadın Hakları ve Liberal Yahudilik”. çev. Ramazan Adıbelli. *Ankara*.
- Baser, Ameneh. “Semavi Dinlerde (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet ve Saygının Karşılaştırılması Hakkında Araştırma”.
- Cooper, Andrea Dara. “Gender and Modern Jewish Thought”. *Jewish Studies*. kitap editörü Andrea Dara Cooper. Oxford University Press, 2021. <https://doi.org/10.1093/obo/9780199840731-0204>
- Duran, Asim. “Modern Kitab-ı Mukaddes Eleştirisinin Erken Dönem Habercisi Olarak Marcion: Harnack Sonrası Araştırmalar Bağlamında Bir Değerlendirme”. *Eskiyeni* 41 (20 Eylül 2020), 461-489. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.741615>
- Erdağ, Hamide. *Yahudilikte Dini Sorumluluk Çağı: Bar Mitzva ve Bat Mitzva*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2022.
- Freehof, Solomon B. “Reform Judaism in America”. *The Jewish Quarterly Review* 45/4 (Nisan 1955), 350. <https://doi.org/10.2307/1452937>
- Gürkan, Salime Leyla. *Ana Hatlarıyla Yahudilik*. İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, Gözden geçirilmiş t. baskı., 2012.
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları” 5/2 (2008).
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları”. *Milel ve Nihal* 5/2 (Ağustos 2008).
- Kaplan, Dana Evan. *The New Reform Judaism: Challenges and Reflections*. Lincoln (Neb.): University of Nebraska Press The Jewish Publication Society, 2013.
- Kurt, Ali Osman. “Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala” 7/1 (2010).
- Kurt, Ali Osman. “Yahudi Modernleşmesinin Ayak Sesleri: Haskala Hareketi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 17 (2010).
- Özmen, Seda. “Moses Mendelssohn ve Yahudi Modernizasyonu” 3/3 (2014).
- Özmen, Seda. “Reform Yahudiliğinin Pittsburgh ve Columbus Platformları Bağlamında Değişen Kutsal Topraklara Dönüş İnancı”.
- Öztürk, Prof. Dr. Emine. *Toplum, Din ve Kadın*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Ritter, Immanuel H. “Samuel Holdheim: The Jewish Reformer”. *The Jewish Quarterly Review* 1/3 (1889), 202-215. <https://doi.org/10.2307/1450217>
- Salihoğlu, Mahmut. “Isaac Mayer Wise: Amerika Reform Yahudiliğinin Kurucusu”.
- Tiryaki, Hatice. *Reformist Yahudilik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006.
- Topcan, Özlem. *Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*. Ankara Üniversitesi, 2010.
- Liberal Judaism. “Contact”. Erişim 28 Aralık 2023. <https://www.liberaljudaism.org/contact/>
- “Geiger Abraham”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 01 Haziran 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/geiger-abraham>
- Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2013.
- “Samiriler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Aralık 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/samiriler>

“Şofar - Sevivon”. Erişim 15 Ekim 2023.
http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1701:sofar&catid=79&Itemid=123

Şalom Gazetesi. “Yahudilikte Aydınlanma Döneminin Lideri: Moses Mendelssohn-1”. Erişim 05 Haziran 2023. <https://www.salom.com.tr/haber/121869/yahudilikte-aydinlanma-doneminin-lideri-moses-mendelssohn-1>